

RELATIONS BETWEEN THE UZBEKISTAN SSR AND AFGHANISTAN (1920-1990)

Bukhara State Pedagogical Institute, Department of History

Samadova Ferangiz

Abstract: This article scientifically analyzes the political, economic, cultural, and military relations established between the Uzbek Soviet Socialist Republic and Afghanistan during the period of 1920–1990. The study also examines economic assistance, infrastructural projects, personnel training systems implemented through the Uzbek SSR, and the historical closeness between the two nations. In addition, the role of the Uzbek SSR as a military-logistical base during the Soviet–Afghan War of 1979–1989 is analyzed. The results of the research are of significant academic importance for a deeper understanding of the historical relations between Uzbekistan and Afghanistan, as well as the geopolitical processes in the Central Asian region.

Keywords: Uzbek SSR, Afghanistan, Termez, Soviet–Afghan relations, economic cooperation, cultural relations, Afghan war, transport system, Central Asia, geopolitics.

O'ZBEKISTON SSR VA AFG'ONISTON ALOQALARI (1920-1990- YILLAR)

Buxoro Davlat Pedagogika Instituti Tarix ta'lim yo'nalishi

Samadova Ferangiz

Annotatsiya: Mazkur maqolada XX asrning 1920–1990-yillari davomida O'zbekiston SSR va Afg'oniston o'rtasida shakllangan siyosiy, iqtisodiy, madaniy hamda harbiy aloqalar ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada O'zbekiston SSR orqali amalga oshirilgan iqtisodiy yordam, infratuzilmaviy loyihalar, kadrlar tayyorlash tizimi va ikki xalq o'rtasidagi tarixiy yaqinlik masalalari ham ko'rib chiqilgan. 1979–1989-yillardagi Sovet-Afg'on urushi davrida O'zbekiston SSRning harbiy-logistik baza sifatidagi faoliyati ham tahlil etiladi. Tadqiqot natijalari

O‘zbekiston va Afg‘oniston o‘rtasidagi tarixiy munosabatlarni chuqurroq o‘rganish hamda Markaziy Osiyo mintaqasidagi geosiyosiy jarayonlarni anglashda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston SSR, Afg‘oniston, Termiz, Sovet–Afg‘on munosabatlari, iqtisodiy hamkorlik, madaniy aloqalar, afg‘on urushi, transport tizimi, Markaziy Osiyo, geosiyosat.

Аннотация: В данной статье научно анализируются политические, экономические, культурные и военные связи, сформировавшиеся между Uzbek Soviet Socialist Republic и Afghanistan в период 1920–1990-х годов XX века. Также в статье рассматриваются вопросы экономической помощи, инфраструктурных проектов, системы подготовки кадров, реализованных через Узбекскую ССР, а также историческая близость двух народов. Анализируется деятельность Узбекской ССР как военно-логистической базы в период Совет-Афган 1979–1989 годов. Результаты исследования имеют важное научное значение для более глубокого изучения исторических отношений между Узбекистаном и Афганистаном, а также для понимания геополитических процессов в регионе Центральной Азии.

Ключевые слова: Узбекская ССР, Афганистан, Термез, советско-афганские отношения, экономическое сотрудничество, культурные связи, афганская война, транспортная система, Центральная Азия, геополитика.

Kirish: Markaziy Osiyo qadimdan Sharq va G‘arbni bog‘lovchi muhim hududlardan biri bo‘lib kelgan. Ushbu mintaqa xalqlari o‘rtasida savdo, madaniyat va siyosiy aloqalar asrlar davomida rivojlanib borgan. Ayniqsa, bugungi O‘zbekiston hududi bilan Afg‘oniston o‘rtasidagi munosabatlar uzoq tarixiy ildizlarga ega. Ikki xalqni nafaqat geografik yaqinlik, balki til, madaniyat, urf-odat va iqtisodiy manfaatlar ham bir-biriga bog‘lab turgan. XX asr boshlarida Sovet hokimiyatining Markaziy Osiyoda o‘rnatilishi

bilan mintaqadagi siyosiy vaziyat tubdan oʻzgardi. 1924-yilda Oʻzbekiston Sovet Sotsialistik Respublikasi tashkil topgach, u Sovet Ittifoqining janubiy chegarasidagi eng muhim respublikalardan biriga aylandi. Oʻzbekiston SSRning Afgʻoniston bilan chegaradosh hududda joylashgani esa uning siyosiy, iqtisodiy va harbiy ahamiyatini yanada oshirdi. Ayniqsa, Amudaryo boʻyidagi Termiz shahri Sovet–Afgʻon munosabatlarida strategik markaz sifatida faoliyat yuritdi. 1920–1990-yillar davomida Oʻzbekiston SSR va Afgʻoniston oʻrtasidagi munosabatlar turli bosqichlarni boshdan kechirdi. Dastlabki davrlarda diplomatik va savdo aloqalari shakllangan boʻlsa, keyinchalik iqtisodiy hamkorlik, madaniy almashinuv va transport tizimlari rivojlandi. 1950–1970-yillarda Sovet Ittifoqining Afgʻonistonga iqtisodiy yordam koʻrsatishi jarayonida Oʻzbekiston SSR muhim logistika va sanoat markazi vazifasini bajardi. Bu davrda Termiz orqali katta hajmdagi yuklar tashildi, koʻplab oʻzbekistonlik mutaxassislar Afgʻonistondagi qurilish va irrigatsiya loyihalarida qatnashdilar. [1; 214-bet] Shuningdek, ikki hudud oʻrtasida madaniy va ilmiy aloqalar ham rivojlandi. Toshkent, Samarqand va Buxorodagi oliy oʻquv yurtlarida afgʻon talabalar tahsil oldilar. Teatr, kino, matbuot va ilmiy delegatsiyalar orqali oʻzaro madaniy yaqinlik mustahkamlandi. Ayniqsa, Afgʻonistondagi oʻzbek diasporasi ikki xalq oʻrtasidagi aloqalarning rivojlanishida muhim omillardan biri boʻldi. [6; 121-bet] 1979-yilda boshlangan Sovet- Afgʻon urushi esa Oʻzbekiston SSR tarixida alohida oʻrin tutadi. Sovet qoʻshinlarining Afgʻonistonga kiritilishi natijasida Termiz shahri harbiy-logistik markazga aylandi. Respublika hududi orqali harbiy texnika va askarlar oʻtkazildi, kasalxonalarda yaradorlar davolandi, sanoat korxonalarini esa harbiy ehtiyojlar uchun mahsulot ishlab chiqardi. [5; 201-bet] Mazkur maqolada 1920–1990-yillar davomida Oʻzbekiston SSR va Afgʻoniston oʻrtasidagi siyosiy, iqtisodiy, madaniy hamda harbiy aloqalar tarixiy manbalar asosida tahlil qilinadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

1919-yilda Afgʻoniston Buyuk Britaniyadan mustaqillikka erishgach, Sovet Rossiyasi ushbu davlatni birinchilardan boʻlib tan oldi. Bu holat ikki davlat oʻrtasidagi siyosiy munosabatlarning shakllanishida muhim qadam boʻldi. 1924-yilda Oʻzbekiston SSR tashkil topganidan keyin Afgʻoniston bilan chegaraviy aloqalar yanada faollashdi. Ayniqsa, Termiz shahri diplomatik va savdo munosabatlarning markaziga aylandi. [2; 146-bet] 1930-yillarda Sovet hukumati Afgʻoniston bilan ehtiyotkor siyosat yuritgan boʻlsa-da, iqtisodiy va transport aloqalari saqlanib qolgan. Chegara hududlarida savdo almashinuvi davom ettirilgan va Amudaryo orqali yuk tashish ishlari yoʻlga qoʻyilgan. [3; 97-bet] 1950–1970-yillarda Oʻzbekiston SSR va Afgʻoniston oʻrtasidagi iqtisodiy hamkorlik sezilarli darajada rivojlandi. Bu davrda Oʻzbekiston SSR Afgʻonistonga sanoat mahsulotlari, qurilish materiallari va texnika eksport qildi. Shuningdek, irrigatsiya va energetika sohasidagi loyihalarda oʻzbekistonlik mutaxassislar faol qatnashdilar. [4; 302-bet] Termiz porti orqali amalga oshirilgan yuk tashish ishlari ikki hudud oʻrtasidagi iqtisodiy integratsiyani kuchaytirdi. Ayniqsa, Termiz–Hayraton yoʻnalishi strategik ahamiyatga ega boʻlib, Afgʻoniston iqtisodiy hayotida muhim oʻrin tutgan. [5; 188-bet] Oʻzbekiston SSR va Afgʻoniston oʻrtasidagi madaniy aloqalar ham muhim ahamiyatga ega boʻlgan. Toshkent va Samarqanddagi oliy oʻquv yurtlarida koʻplab afgʻon talabalar tahsil olganlar. Ayniqsa, tibbiyot, muhandislik va pedagogika sohalarida kadrlar tayyorlashga katta eʼtibor qaratilgan. [6; 121-bet] Shuningdek, ikki xalq oʻrtasida teatr, kino va ilmiy delegatsiyalar almashinuvi yoʻlga qoʻyilgan. Bu esa madaniy yaqinlikni mustahkamlashga xizmat qilgan. [7; 56-bet]. 1979-yilda Sovet-Afgʻon urushi boshlanishi Sovet Ittifoqi tarixidagi eng murakkab va ziddiyatli voqealardan biri boʻldi. 1979-yil dekabr oyida Sovet qoʻshinlari Afgʻonistonga kiritildi. Sovet hukumati bu harakatni Afgʻonistondagi siyosiy vaziyatni barqarorlashtirish va hukumatni qoʻllab-quvvatlash maqsadi bilan izohladi. Biroq urush uzoq davom etib, katta iqtisodiy va insoniy yoʻqotishlarga sabab boʻldi. [5; 176-bet] Urush boshlanishi

bilan O‘zbekiston SSRning strategik ahamiyati keskin oshdi. Respublika Sovet Ittifoqining Afg‘oniston bilan chegaradosh asosiy hududi sifatida harbiy-logistik markazga aylandi. Ayniqsa, Termiz shahri urush davridagi asosiy tayanch punktlaridan biri bo‘lib xizmat qildi. Harbiy texnika, oziq-ovqat mahsulotlari, qurol-aslaha va askarlar aynan Termiz orqali Afg‘onistonga yuborilgan. [5; 188-bet] Termiz–Hayraton yo‘nalishi Sovet armiyasi uchun eng muhim transport yo‘llaridan biri hisoblangan. Amudaryo ustidagi ko‘prik orqali har kuni yuzlab harbiy mashinalar va yuklar o‘tgan. Bu yo‘nalish urush davomida Sovet qo‘shinlarining asosiy ta‘minot liniyasi bo‘lib xizmat qilgan. [4; 304-bet] Urush davrida O‘zbekiston SSR hududidagi ko‘plab harbiy qismlar Afg‘onistonga yuborilgan askarlarni tayyorlash bilan shug‘ullangan. Respublika harbiy aerodromlari va temiryo‘l tarmoqlari urush ehtiyojlari uchun faol ishlatilgan. Shuningdek, Toshkent va boshqa shaharlardagi kasalxonalar yarador askarlarni qabul qilgan hamda ularga tibbiy yordam ko‘rsatgan. [2; 257-bet] Afg‘on urushi O‘zbekiston SSR iqtisodiyotiga ham sezilarli ta‘sir ko‘rsatdi. Respublika sanoat korxonalarini harbiy ehtiyojlar uchun mahsulot ishlab chiqardi. Ayrim zavodlarda texnika ta‘mirlash ishlari amalga oshirilgan. Bu esa sanoatning harbiy yo‘nalishga moslashuviga olib kelgan. [1; 219-bet] Urushning ijtimoiy oqibatlarini ham katta bo‘ldi. Minglab o‘zbekistonlik yoshlar Sovet armiyasi tarkibida Afg‘onistonda xizmat qilgan. Ko‘plab oilalar farzandlarini urushga kuzatgan, ayrimlari esa janglarda halok bo‘lgan yoki nogiron bo‘lib qaytgan. Bu holat jamiyat ruhiyatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatgan. [8; 241-bet] 1980-yillarning o‘rtalariga kelib urush Sovet Ittifoqi uchun iqtisodiy va siyosiy jihatdan katta muammoga aylandi. Xalqaro hamjamiyat Sovet qo‘shinlarining Afg‘onistondagi harakatlarini tanqid qildi. Natijada 1988-yilda Sovet Ittifoqi qo‘shinlarni olib chiqish bo‘yicha qaror qabul qildi. [5; 233-bet] 1989-yil 15-fevralda Sovet qo‘shinlarining Afg‘onistondan to‘liq chiqarilishi yakunlandi. So‘nggi harbiy qismlar Amudaryo

ustidagi Termiz ko'prigi orqali O'zbekiston SSR hududiga qaytib o'tdilar. Bu voqea Sovet–Afg'on urushining tugaganini bildirgan muhim tarixiy hodisa bo'ldi. [5; 248-bet]

Afg'on urushi O'zbekiston SSR jamiyatiga chuqur iz qoldirdi. Bir tomondan, urushga nisbatan ommaviy norozilik sovet tuzumiga bo'lgan ishonchni sustlashtirdi. Ikkinchi tomondan, vatanparvarlik his-tuyg'ulari va mustaqillik g'oyalari kuchaydi. 1980-yillarning o'rtasida Gorbachyov tomonidan e'lon qilingan glasnost siyosati tufayli matbuotda urush haqiqatlari haqida ochiq yozila boshlandi. O'zbekiston gazetalarida halok bo'lgan askarlar haqidagi maqolalar va urushning oqibatlari haqida tanqidiy materiallar paydo bo'ldi. Bu jarayon o'zbek milliy ongining uyg'onishiga va 1989–1991-yillardagi siyosiy faollikning ortishiga muhim turtki bo'ldi. 1990-yilga kelib O'zbekiston SSR siyosiy mustaqillik yo'lida dastlabki qadamlarni qo'ya boshladi. 1990-yil 20-iyunda O'zbekiston SSR davlat suvereniteti to'g'risidagi Deklaratsiyani qabul qildi. Bu holat Afg'oniston bilan ikki tomonlama munosabatlarning shakllanishi uchun zamin hozirladi. Afg'onistonda esa Najibulloh hukumati sovet qo'shinlarining chiqib ketganiga qaramay hokimiyatda qoldi. Etnik o'zbek aloqalari sababli O'zbekiston Afg'onistonning shimoliy viloyatlaridagi voqealarga alohida qiziqish bildirdi.

XULOSA.1920–1990-yillar davomida O'zbekiston SSR va Afg'oniston o'rtasidagi munosabatlar murakkab, ko'p qirrali jarayon sifatida rivojlandi. Dastlabki bosqichda sovet hokimiyatining o'rnatilishi va bosmachi harakati chegara xavfsizligi masalasini birinchi o'ringa qo'ydi. 1950–1970-yillarda esa iqtisodiy hamkorlik, madaniy almashinuv va ta'lim sohasidagi munosabatlar kuchaydi. 1979–1989-yillardagi sovet muddaxalasi O'zbekiston SSRni bu mojaro bilan bevosita bog'ladi. Harbiy ta'minot bazasi, askarlar xizmati va qo'shinlarni olib chiqish jarayonida O'zbekiston markaziy ahamiyat kasb etdi. Urushning og'ir oqibatlari O'zbekiston jamiyatiga chuqur ta'sir ko'rsatib, milliy ongning uyg'onishiga hissa qo'shdi. Bu tarixiy davrning o'rganilishi

O'zbekiston mustaqillikdan keyingi tashqi siyosatini va Afg'oniston bilan yangi, teng huquqli munosabatlarni tushunish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Azamat Ziyov. *O'zbek davlatchiligi tarixi*. — Toshkent: Sharq, 2000.
2. Haydarov M., Rajabov Q. *O'zbekiston tarixi*. — Toshkent: Akademnashr, 2015.
3. Ahmedov B. *Tarixdan saboqlar*. — Toshkent: O'qituvchi, 1994.
4. *O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi*. — Toshkent: O'zME, 2002.
5. *Советско-афганские отношения в XX веке*. — Москва: Наука, 1988.
6. Jo'rayev N. *O'zbekiston tarixi nazariyasi*. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
7. Mavlonov O'. *Markaziy Osiyo tarixidan lavhalar*. — Toshkent: Istiqlol, 2001.
8. Roy O. *Islam and Resistance in Afghanistan*. — Cambridge: Cambridge University Press, 1990.